

Соколова І.В.

ДИСКУРС-АНАЛІЗ ЯК ЗАСІБ НАВЧАННЯ АНАЛІТИЧНОГО ЧИТАННЯ СТУДЕНТІВ ЕКОНОМІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Однією з основних вимог підготовки спеціалістів будь-якого профілю є оволодіння іноземними мовами. Знання іноземних мов відкриває доступ до великих масивів інформації в сучасному світі, що є необхідним елементом не тільки професійного і творчого зростання людини, але й підвищенням загального рівня її розвитку як особистості. Значне місце у вивченні іноземних мов відводиться умінню вільно читати іншомовну літературу з метою отримання різноманітної інформації.

Це соціальне замовлення вимагає розробки ефективних методик навчання іноземної мови, у тому числі, читання іншомовних текстів. Відбувається пошук нових технологій і методів роботи, вивчення індивідуальних способів здійснення читацької діяльності. Отримання інформації у процесі читання пов'язане з умінням читача декодувати нові символи, здійснювати операції структурування і переструктурування тексту, визначати його концепт. Вирішення цих завдань ускладнюється, якщо вивчення мови відбувається у дорослому віці і вимагає особливих зусиль у подоланні труднощів, що виникають на різних етапах навчання.

Саме цим фактором зумовлена актуальність даного дослідження, мета якого – визначення ролі та місця методу дискурс-аналізу в процесі навчання студентів аналітичного читання. Дослідження проводилось на матеріалі текстів малої форми як найбільш ефективних для досягнення цілей дослідження. Meti даного дослідження підкоряються наступні завдання:

- 1) визначити категоріальний апарат дослідження;
- 2) визначити завдання та етапи навчання аналітичного читання;
- 3) окреслити коло питань, які підлягають подальшому теоретичному дослідженню та експериментальній перевірці.

Об'єктом дослідження виступає дискурсивний аналіз як один з методів дослідження процесу комунікації. Предмет дослідження – використання дискурс-аналізу в процесі викладання іноземної мови студентам економічних спеціальностей.

Визначаючи категоріальний апарат дослідження, перш за все слід дати дефініцію терміну «аналітичне читання». У нашому розумінні аналітичне читання – це спосіб ознайомлення з текстом, який залучає не тільки процес отримання нової інформації, але й вміння давати критичну оцінку отриманої інформації, а також усвідомлювати прагматичну мету та комунікативну настанову тексту.

Слід зазначити, що у процесі дослідження виявилось суттєвим розмежовувати поняття «комунікативна» та «прагматична» настанова/мета тексту. Комунікативна настанова, породжена інтенцією автора, відображує намір автора подати певну інформацію в тексті, розкрити певну тему. Прагматична мета, за визначенням В.Л.Насра, є

“матеріалізованим у тексті усвідомленим конкретним наміром адресанта зробити відповідний вплив на адресата” [3, с. 16]. Комунікативна і прагматична настанови, які є логіко-мовленнєвими поняттями, реалізують у тексті інтенцію його продуцента, що виступає поняттям психологічного плану.

Задля вирішення завдань дослідження звернемося також до тлумачення терміну «дискурс». В соціальних науках дискурс характеризується як «формалізований спосіб мислення, який може бути маніфестований за допомогою мови, як соціальна межа, що визначає те, що може бути сказаним на певну тему» (Michel Foucault). Але мета даного дослідження потребує більш конкретної дефініції, яка б поєднала підхід до дискурсу, як до автентичної мови, що функціонує в контексті, з більш вузьким тлумаченням дискурсу як тексту. Основними конститутивними характеристиками дискурсу є настанова мовленнєвої дії, учасники дії, інформація, загальні конверсаційні принципи [9, с. 31]. Таким чином, ми можемо розглядати будь-який письмовий текст як дискурс, що розгортається в конкретних умовах мовленнєвого спілкування, має свою прагматичну настанову, містить конкретну інформацію і відповідає загальним конверсаційним принципам.

В свою чергу, дискурс-аналіз — це метод дослідження комунікації, який має за мету вияв соціального контексту, що стоїть за усним чи писемним мовленням, дослідження взаємозв'язку між мовним кодом у спілкуванні та соціальними, психічними, психологічними, культурними процесами. Метод дискурс-аналізу використовується для дослідження мови, яка функціонує природно, в тому контексті, в якому вона використовується. Дискурс-аналіз, за визначенням багатьох науковців, не є кількісним або якісним науковим методом, але є способом ставити питання в межах певного кількісного або якісного методу. Фактично дискурс-аналіз допомагає розкрити приховану мотивацію за вибором певного методу аналізу тексту.

Дослідники дискурсу, незалежно від того, вивчають вони когерентність розширених структур або займаються інтерпретацією текстів, цікавляться мовним вибором, який здійснюється мовцем задля його конкретної соціальної мети. Дискурсивний аналіз може бути використаний як структурний інструмент для аналізу текстової організації, так і як етнографічний інструмент для розширення усвідомлення конкретної культури. Це ще одна грань перетинання теоретичної лінгвістики та методики викладання – адже навчання мови неможливо без навчання відповідної культури.

Знання культури, яких потребують студенти для ефективної комунікації іноземною мовою, так звана «соціолінгвістична компетенція» [13], також включає знання про те, як використовувати жанри дискурсу в контексті спілкування. Отже, ефективною стратегією навчання іноземної мови є ознайомлення з асортиментом жанрів, як усних, так і письмових, їх загальною структурою, а також нормами їх використання в контексті оточуючого середовища.

В процесі навчання аналітичного читання викладач має навчати усвідомлення конкретної комунікативної ситуації, аналізу прагматичної настанови тексту та його комунікативної мети, відокремлення актуальної

інформації. Валідним є аналіз дискурсу в аспекті його відповідності конверсаційним постулатам Грайса: постулатів Кількості, Якості, Відношення, Засобу [2, с. 222-223]. Постулат Кількості знаходить своє відображення в мірі інформативності тексту, у способі надання актуальної інформації. Так, художньому тексту притаманні стилістичні засоби, які забезпечують інформаційну надлишковість і реалізують художній стиль викладу. Для наукового, публіцистичного, рекламно-інформативного стилів характерний стислий виклад інформації, який забезпечується економією мовних засобів.

Постулат Якості, може бути сформульований як об'єктивність відбиття фактичної інформації. Постулат Відношення (релевантності) формулюється П.Грайсом як вимога не відхилятися від теми повідомлення. Постулат Засобу відбивається на конкретних лінгвістичних засобах викладу інформації і визначає ясність, точність, логічність тексту. Додержання постулатів П.Грайса сприяє ефективності сприйняття тексту, забезпечує результативність акту комунікації.

Однією з найважливіших характеристик тексту в аспекті навчання аналітичного читання є його комунікативність. Комунікативність тексту визначається як його здатність забезпечити успіх комунікативної взаємодії людей. Вивчення комунікативності, яка виступає конститутивною властивістю будь-якого тексту, передбачає аналіз механізмів текстотворення, особливостей лінгвістичної організації текстів різних типів, встановлення нормативних моделей їх формування, можливості їх варіювання й прийнятність тих або інших варіантів [10, с. 65].

Метод навчання аналітичного читання засобами дискурс-аналізу включає наступні важливі етапи:

- 1) ознайомлення з текстом на рівні сприйняття інформації;
- 2) аналіз конкретної комунікативної ситуації (умов створення та функціонування тексту, факторів адресанта та адресата);
- 3) повторне прочитання тексту з одночасним аналізом актуальної інформації (тематичної лінії/ліній у випадку художнього тексту);
- 4) детальний аналіз засобів впливу;
- 5) формулювання аналітичних висновків щодо реалізації автором прагматико-комунікативної настанови тексту.

Дана модель є валідною для аналізу як художнього тексту, так і текстів з чітко вираженою прагматико-комунікативною настановою, а саме: рекламних, наукових, публіцистичних, текстів ділової документації, тощо. Суттєвим елементом моделі є усвідомлення реципієнтом конкретної ситуації, в умовах якої відбувається акт комунікації. У випадку художнього тексту слід проаналізувати історико-соціальні умови створення тексту, а також дослідити фактор адресанта. У процесі аналізу нехудожніх текстів слід визначити екстралінгвістичні умови функціонування тексту, дослідити умови реалізації категорії адресованості, визначити прагматичну мету тексту і засоби її досягнення.

Категорія адресованості вважається однією з конститутивних особливостей тексту, поряд із комунікативною інтенцією репродуцента. Під адресованістю розуміється текстова категорія, яка відбиває опремечену в семантиці й структурі тексту його направленість на

припустимого адресата комунікації, задає певну модель інтерпретації тексту і слугує семантичною базою текстової репрезентації [1, с.15].

На необхідність враховувати фактор реципієнта вказували ще античні автори. У сучасних роботах з лінгвістики тексту цьому питанню приділяється особлива увага. Так, у працях з функціональної граматики акцентується необхідність розмежування двох взаємоспрямованих процесів – кодування і декодування мовленнєвої інформації та відповідно “граматику мовця”, і “граматику слухача”. Лінгвісти розглядають принцип “орієнтованості мовлення на партнера” (“Partnerbezogenheit der Rede”) як універсальний. Цей принцип означає орієнтацію адресанта на певного адресата як у виборі мовного матеріалу, так і в побудові мовлення, інколи навіть у звуковому його оформленні.

В рамках прагмалінгвістичних досліджень визначається, що “врахування соціальних і психологічних параметрів адресата (в тому числі гіпотетичного) та його взаємовідношення з адресантом грають значну роль у мовленнєвих актах і визначають не тільки тональність висловлення..., але й вибір мовленнєвого акту..., прямого або непрямого способу реалізації ілюкції в залежності від міжособистих відносин комунікантів” [9, с.37].

Різні аспекти взаємодії тексту і адресата досліджуються в межах філологічної герменевтики, літературознавства і поетики, естетики, лінгвостилістики, психолінгвістики, лінгвосеміотики, прагматики, перекладу, аналізу дискурсу. Об’єднуючим принципом для всіх дисциплін можна вважати тезу про те, що за кожним текстом стоїть мовна особистість не тільки продуцента, а й припустимого реципієнта. Це зумовлює валідність твердження, що “всі тексти і все в тексті експліцитно або імпліцитно адресовано” [1, с.11].

Таким чином, створюючи текст, продуцент стикається з низкою проблем екстралінгвістичного характеру, найбільш суттєвими з яких є такі:

1. побудова гіпотези реципієнта в аспекті його суспільного і психолінгвістичного портрету і релевантних для даного акту комунікації якостей;
2. моделювання відносин із реципієнтом в аспекті суспільної норми і етики, психологічного стану;
3. прогнозування реакцій реципієнта.

Текст (як імпліцитно, так і експліцитно) містить інформацію про реципієнта. Текст включає в себе згорнуту систему всіх ланок комунікативного ланцюжка, і, подібно тому, як ми пізнаємо з нього позицію автора, ми можемо визначити й ідеального читача. Чітка прагматична спрямованість деяких текстів дає можливість визначити їх реципієнта, особистість якого виступає як параметризована.

Характеристика адресата має включати такі базові елементи, як знання екстралінгвістичного і лінгвістичного плану. Знання екстралінгвістичного характеру охоплюють комплекс набутих знань і досвіду, а також систему світогляду індивіда. Лінгвістичні/мовні знання характеризують ступінь володіння індивідом засобами й способами мовленнєвої діяльності. Крім того, гіпотетичний реципієнт повинен мати певний об’єм тезаурусу і загальних знань, необхідний для розуміння

інформації в тексті. Так, наприклад, основною вимогою до реципієнтів наукових текстів є їх компетентність у певній сфері знань і зацікавленість у темі повідомлення.

Усвідомлення фактора адресата експліцитно реалізується через вибір мовних засобів впливу в межах конкретного тексту. Так, художні тексти спрямовані на широке коло читачів, можуть бути цікавими різним реципієнтам, незалежно від соціального статусу, стану чи віку. Прагматико-комунікативною метою даного типу текстів є не подання інформації, а розкриття певної теми, вплив на свідомість реципієнта. Саме тому спектр мовних засобів у художньому тексті такий широкий.

Науково-технічні тексти мають конвенціональний / колективний характер, що проявляється в їх функціонуванні в обмеженій професійній сфері і дозволяє використання таких засобів компресії інформації як кліше, штампи, скорочення. Цим також обумовлена певна композиційна будова тексту і застосування стереотипних засобів вираження.

У сфері створення рекламного тексту діють свої певні закони. На сучасному етапі розвитку рекламного бізнесу, метою якого є орієнтація на соціальні та етнічні сегменти ринку, пріоритетом у рекламному дискурсі стає пошук мовних одиниць, які створюють максимальний вплив на гіпотетичного адресата з урахуванням його національного менталітету, вікових характеристик, соціального статусу, домінуючих ціннісних систем.

Заснований на дискурс-аналізі підхід до викладання іноземної мови дає студентам певні переваги. По-перше, сфокусований на організації та змісті дискурсу, даний підхід експліцитно звертається до відмінностей між культурологічно обумовленими жанровими диференціаціями. По-друге, цей підхід забезпечує інтенсивне засвоєння лексики і граматики в контексті спілкування. І нарешті, третя перевага даного методу полягає в тому, що студенти стають більш обізнаними в соціальній структурі та ідеології культури і суспільства, які створили певний дискурс.

Найбільш доцільним є застосування методу дискурс-аналізу в процесі навчання студентів навичок писемного мовлення та читання задля спеціальних цілей. За допомогою даного методу студенти навчаються не тільки читати та аналізувати тексти будь-якого жанру й типу, але й самостійно продукувати невеликі есе чи тексти з чіткою прагматичною спрямованістю (рекламні оголошення, ділові листи, тощо).

Література

- 1. Воробьева О. П.** Текстовые категории и фактор адресата / О. П. Воробьева. – К.: Высш. шк., 1993. – 200 с.
- 2. Грайс Г. П.** Логика и речевое общение / Г. П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Изд-во иностр. лит. – 1985. – Вып. XVI. – С. 217 – 238.
- 3. Наер В. Л.** Прагматика текста и её составляющие / В. Л. Наер // Прагматика и стилистика. – М.: МГПИИЯ им. М.Тереза. – 1985. – Вып.245. – С. 4 – 13.
- 4. Новиков А. И.** Семантика текста и её формализация / А. И. Новиков– М.: Наука, 1983. – 215 с.
- 5. Разинкина Н. М.** Функциональная стилистика английского языка / Н. М. Разинкина– М.: Высш. шк., 1989. – 181 с.
- 6. Сидоров Е. В.** Проблемы речевой системности / Е. В. Сидоров.

– М.: Высш. шк., 1987. – 140 с. **7. Скопюк Т. Г.** Термін у семантичній структурі англомовного наукового тексту (на матеріалі текстів з обчислювальної техніки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 “Германські мови“ / Т. Г. Скопюк. – К., 1997. – 20 с. **8. Смущинська І. В.** Теоретичні засади дослідження текстової категорії модальності у ракурсі теорії мовленнєвої діяльності / І. В. Смущинська // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – К.: Видавничий центр КНЛУ. – 2001. – С. 230 – 237. **9. Шевченко І. С.** Историческая динамика прагматики предложения: английское вопросительное предложение 16-20 вв. / И. С. Шевченко. – Харьков: Константа, 1998. – 168 с. **10. Шестакова И. Г.** О композиционной организации текста научно-технической рекламы / И. Г. Шестакова // Лингвистические средства текстообразования. – Барнаул: Алтайск. гос. ун-т. – 1985. – С. 64 – 74. **11. Byrnes, H.** Discourse Analysis and the Teaching of Writing. – <http://www.adfl.org/bulletin/V15N2/152030.HML> **12. Halliday, M.A.K., McIntosh, A. and Strevens, P.** The Linguistic Science and Language Teaching / Halliday, M.A.K., McIntosh, A. and Strevens, P. – London: Longman, 1964. **13. Kramsch, C.** Context and Culture in Language Teaching / Kramsch, C. – New York: Oxford University Press, 1993. – 304 p.

Соколова І.В. Дискурс-аналіз як засіб навчання аналітичного читання студентів економічних спеціальностей.

В статті представлені деякі результати дослідження використання дискурсивного аналізу в процесі розвитку навичок читання задля спеціальних цілей. Дискурс-аналіз використовується для дослідження функціональних аспектів мовлення, що є актуальним в аспекті практичного застосування результатів суто теоретичних досліджень.

Ключові слова: дискурсивний аналіз, аналітичне читання, конверсаційні принципи, комунікативність.

Соколова И.В. Дискурс-анализ как средство обучения аналитическому чтению студентов экономических специальностей.

В статье представлены некоторые результаты исследования использования дискурсивного анализа в процессе развития навыков чтения для специальных целей. Дискурс-анализ используется для исследования функциональных аспектов речи, что является актуальным в аспекте практического применения результатов чисто теоретических исследований.

Ключевые слова: дискурсивный анализ, аналитическое чтение, конверсационные принципы, коммуникативность.

Sokolova I.V. Discourse-analysis as the means of teaching analytical reading to the students of Economics.

The article represents results of research of application of the method of discourse analysis in the process of development of reading for special purposes skills. The given research is topical in the aspect of practical application of results of purely theoretical investigations.

Key words: discourse analysis, analytical reading, conversational principles, communicativeness.

Соколова, І.В. Дискурс-аналіз як засіб навчання аналітичного читання студентів економічних спеціальностей [Текст] / І.В. Соколова // Вісник Луганського національного університету. - 2011. - №9(220). - С. 214-221.